

Хрустальова Людмила

**СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОЇ ДЕТАЛІ ТА СИМВОЛІКИ В РОМАНІ
С. ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ»**

У статті розглядаються особливості художньої деталі та символіки в романі Сергія Жадана «Інтернат». З огляду на аналіз роману визначено специфіку створення символічних образів, у тому числі й крізь призму художньої деталі. Зроблено висновки щодо особливостей використання письменником художньої деталі як невід'ємного засобу образотворення в романі, що в лаконічній формі виражає його ідейний складник.

Ключові слова: *художня деталь, роман, символіка, простір, образ.*

Сергій Жадан є одним із найпопулярніших та найяскравіших представників сучасного письменництва. Його роман «Інтернат», який опублікований у 2017 році та який отримав винагороду в номінації «Сучасна українська проза» Форуму видавців у Львові того ж року, з моменту виходу привертає увагу критиків. У цьому романі описується подорож головного героя не лише в реальному просторі, але й у внутрішньому. Висловлюючи позицію стосовно зазначеного роману, можна помітити, що, в порівнянні з іншими творами, він не є настільки зануреним у художність, від якої автор відмовляється свідомо задля більшої кінематографічності. Натомість роль художньої деталі у творі вагома. Це пов'язано із тим, що цей твір, як і інші С. Жадана, наповнені особливим філософським поглядом та багатогранністю. Саме це привертає увагу до нього читачів, критиків, науковців.

У літературознавстві існує не одне визначення художньої деталі. У літературознавчому словнику-довіднику зазначено: «Художня деталь – засіб словесного та малярського мистецтва, якому властива особлива змістова наповненість, символічна зарядженість, важлива композиційна та характерологічна функція. Через деталь значною мірою виявляється спосіб художнього мислення митця, його здатність вихопити з-поміж безлічі речей чи явищ таке, що в сконцентрованому, спресованому вигляді економно і з великою експресивністю дає змогу виразити авторську ідею твору» [6, 718].

Завдяки особливостям художньої побудови роману автор відтворює можливість перебування головного героя одночасно в кількох місцях, тобто у місці його фізичного знаходження та у власних думках і переживаннях.

Основний сюжет роману передається шляхом його відображення в дорозі, коли головний герой, разом із своїм племінником, блукає серед обстрілів та зруйнованих будівель з єдиною метою: досягти кінцевого пункту – власного будинку.

Таким чином, внутрішній світ Павла та його племінника Сашка, головних героїв твору, було відтворено за допомогою їх перенесення в специфічні та небезпечні ситуації, які вимагають від них дій, що видаються для них вищими, аніж їх фізичні та психологічні можливості.

Так, відповідно до позиції, яку було висловлено І. Булкіною, слушно навести таку цитату: «Людина, яка виживає, звикає до нетривкості, до хиткості, втрачає відчуття часу як перспективи. Її часопростір уривчастий, а сама вона не має майбутнього і планів, не має простору особистого і звичного, має тільки більш-менш безпечні місця тимчасового перебування. Тому цей роман ділиться на дні (всього три дні), тому його простір вимірюється короткими переходами: ще сто метрів, ще п'ятдесят, до під'їзду, до підвалу, до

мосту» [1]. Отже, в таких нетривалих хронологічних зображеннях роль художньої деталі стає ще більше вагомою.

У своєму романі Сергій Жадан майже не використовує власні назви, які могли б конкретизувати місце, в якому розгортаються події. Як правило, місце розгортання подій ним характеризується і описується шляхом використання таких слів, як станція, інтернат, лікарня, вокзал, блокпост, перевал, місто тощо. Проте автор здійснив доволі детальний опис об'єктів, які оточують головного героя та його племінника. Саме за допомогою такого детального опису всіх навколишніх елементів, оприявлених у тонкощах, нюансах, читач отримує можливість визначити місце, у якому розгортаються всі описані в романі події [2, 103].

Як зазначається в різноманітних літературознавчих роботах та критичних відгуках щодо зазначеного роману (Є. Стасіневич, І. Булкіна, Д. Куришко), незважаючи на відсутність вказівки на чітку назву міста, в якому відбуваються події, висунуто припущення стосовно того, що це є Дебальцеве. Зазначене твердження було підтверджено Сергієм Жаданом в інтерв'ю в 2017 році, в якому звернуто особливу вагу на те, що основою роману виступає Дебальцівська операція, а саме той момент, коли українська армія виходила з Дебальцевого [4].

До того ж у романі відсутня конкретизація часу, проте, наче між іншим, автор звертає увагу на те, що дії розгортаються в січні. В якості опису часу розгортання подій автором зазначено: «Чорні дерева в снігах, гостре гілля на тлі червоного неба – за парканом починається вулиця, білі сусідські будиночки, де-не-де жовті апельсини електричних вогнів, сади, огорожі, комини, з яких здіймаються дими, ніби це втомлені чоловіки стоять і розмовляють на морозі, випускаючи з легень теплий січневий дух» [5, 9]. За допомогою такого художнього опису подій, що описується в романі, надано додаткового драматизму. Важливі деталі опису – чорні дерева, апельсинові вогні, червоне небо – увиразнюють драматизм описаних подій і території, де пролилася кров.

У романі пропонується розглядати місто в якості специфічного простору страху й небезпеки, яке не втримали та здали разом із усіма його жителями, а останні, у свою чергу, не можуть чинити опір загарбникам і прийняти остаточне рішення стосовно того, громадянами якої держави вони є і де саме їх рідна домівка – в Україні або деінде. Основним засобом передачі образу міста є звукова художня деталь, яка проявляється, зокрема, в такій фразі як «важкі одиничні вибухи». Достатньо детально автор здійснив опис того, як головний герой разом зі своїм племінником здійснюють пересування по вулицях, котрі періодично обстрілюються, а в романі до них застосовують таке висловлювання, як «розстріляні вулиці», що представляються для жителів містечка, та й для читача, як більш страшне явище, аніж обстріли [3, 64].

Детальний опис подій та ситуації, у які потрапляє головний герой, розкриття особливостей його подорожі, разом із своїм племінником Сашком, через окуповане місто та поміж зруйнованих будівель, здійснено автором з метою проведення своєрідної аналогії із проходженням через кола пекла Данте Аліг'єрі. Отже, специфіка та особливості повсякденного життя населення в умовах війни та під постійними обстрілами розглядається письменником в якості певної проєкції пекла.

В якості прикладу та на підтвердження використання пекельних образів у романі Сергія Жадана «Інтернат» варто звернути увагу на достатньо символічну назву кафе «Парадіз», що є чимось подібною до першого кола пекла. Якщо провести паралель та пошукати взаємозв'язки між сюжетом роману та біблійськими вченнями, то можна зауважити, що в контексті досліджуваного твору жителі Донбасу асоціюються із людьми, які

за своєю сутністю не є поганими. Проте вони не здатні або просто не змогли усвідомити ключові в житті категорії, серед яких можливо виділити основні людські життєві цінності. Саме така дрібниця, як назва кафе, що перекладається як слово «рай», надає парадоксального змісту опису, а саме можливості існування «раю» під час пекельної війни.

Навіть сама назва роману «Інтернат» є символічною, оскільки саме через неї Сергій Жадан намагається розкрити та передати читачу «душу» покинутого Донбасу, якщо ототожнювати його (Донбас) із живою людиною, котра відчуває себе покинутою і загубленою, як дитина, яку відірвано від батьків – України [7].

До того ж назву роману «Інтернат» можна розглядати в якості певного символу держави України. Такий символізм полягає в тому, що український народ не відчуває власного коріння та не має жодних почуттів до власної країни.

Достатньо важливу роль у романі Сергія Жадана «Інтернат» відіграє така художня особливість, як розміщення будівлі інтернату на вершині гори. Відповідно до традиційних уявлень гора відображає внутрішній високий рівень душевного розвитку людини та людський дух, а також розглядається в якості місця, на якому жили боги. Як відомо ще зі стародавньої міфології, у багатьох народів світу саме вершина гори виступала асоціацією із домівкою Бога, а також гора прирівнювалася до святого місця.

Відповідно до сюжету роману «Інтернат» гора має розглядатися в якості певного символізму та може бути її порівняння з висотою людського духу і непохитністю волі. При цьому, як уже зазначалося, достатньо символічним є те, що інтернат, у якому проживав племінник головного героя Сашко, був розміщений на горі, оскільки саме в такий спосіб автор передає особистісну цінність і цілісність його маленьких мешканців, роблячи акцент саме на майбутньому молодого покоління. На особливу увагу заслуговує й процес сходження вгору, який виступає символом духовного підвищення й розвитку головного героя.

Варто зазначити, що використовується автором у романі і такий символічний образ, як будинок. У традиційних уявленнях із будинком асоціюється рідна земля, тепло, затишок, материнська любов, відчуття захищеності тощо. У той же час варто зупинитися саме на особливостях опису та передачі характерних особливостей власного будинку головним героєм, стосовно якого автор зазначає таке: «Паша любив цей будинок, жив тут ціле своє життя, збирався жити далі. Його побудували німецькі полонені, відразу після війни. Була це доволі простора будівля на дві родини» [5, 7].

У той же час одна половина належала Павлові та його родині, а друга – іншому власнику, який, після того як її спалили, покинув свою домівку; та стояла нікому не потрібна. З цього приводу автор використовує такі слова-образи: «Спалену половину будинку просто завалили, побілили стіну, жили далі. Зовні будинок нагадував половину хліба на магазинній полиці» [5, 9].

У романі Сергія Жадана «Інтернат» образ рідної домівки Павла достатньо тісно переплітається з образом хліба, що простежується в їх порівнянні. Як відомо, хліб символізує добробут, гостинність, сонце, Бога, людське життя, радість і багатство.

До того ж варто звернути увагу на те, що саме із хлібом тісно пов'язаний образ щасливої та дружньої родини, єдності і міцності родинних зв'язків, продовження роду і благополучного сімейного життя. Автор не випадково використав таке порівняння будинку Павла лише із половиною хлібини, оскільки за допомогою такого зіставлення розкривається

образ неповноцінної структури родини, наслідки розриву сімейних зв'язків та втрати цілісності сім'ї.

Разом із тим, окрім того, що образ будинку постає в якості половини хлібини, що символізує руйнування сімейних стосунків і злагоди, він відображає родинний затишок і омріяний прихисток, якого прагнули Павло і Сашко. Зазначене трактування символу будинку підтверджується таким уривком із твору: «Завжди пахне чистою білизною, ранки, наповнені хатніми клопатами, робота, до якої звикаєш..., тихі вечори, темні ночі... Відчуття теплого дому, місця, де на тебе чекають і де про тебе подбають» [5, 308].

В якості протипази рідної домівки Павла автор детально описує зруйновані війною будинки, в образі яких втілюється відчуття страху, небезпеки й смерті. Достатньо влучно автор розкрив їх зміст у таких рядках роману: «Будинок розламаний навпіл, меблі вивернуто назовні, мов кишки після ножового поранення. Дім великий, проте бідний, усередині майже нічого не лишилося: посуд, повний снігу, биті тарілки, перемашені соусом штори, втопані в мокру долівку, гострі уламки цегли...» [5, 262].

Ще однією особливістю образу будинку в романі Сергія Жадана «Інтернат» виступає те, що домівка постає в якості специфічної оболонки, якій надається значення певного об'єкта, який у змозі захистити Павла від суворого повсякденного життя воєнної дійсності. У кожному із елементів будинку простежується певний символізм, об'єкти якого наділяються прихованим сенсом.

Наприклад, вікно зображується в якості специфічного символу, зміст якого полягає в ідеї проникнення певних можливостей свідомості або отвору, за допомогою якого здійснюється взаємозв'язок людини із зовнішнім світом, потойбіччям. До того ж саме вікно відображає найпотемніші надії та очікування головного героя.

У той же час вікно відіграє роль специфічного та небезпечного шляху, за допомогою якого ворожа сила здатна проникнути до будинку Павла. Таким чином, вийти за межі власної домівки для головного героя означає покинути кордони свого комфортного життя або «зазирнути у вікна з монстрами» [7].

Таким чином, для того, щоб Павло набув можливості повернутися до власної домівки, він, щонайменше, повинен визначитися і закріпитися із власною позицією, зокрема й за допомогою отримання відповідей на такі питання, як-от: На якій території знаходиться мій дім? В якій країні я бажаю жити?

Отже, роль художньої деталі й символів у творі вагома. Вони допомагають охарактеризувати героїв, розкрити більш повно стан їх зраненої душі, людську сутність як таку; на основі деталі будується сюжет твору. Деталі й символи унаочнюють простір, час подій, роблять їх зримими, відчутнішими для читача. С. Жадан, як свідчить роман «Інтернат», наділений особливою художньою здатністю тонко відчувати й виражати реальну дійсність через окреме слово, речення, образ.

Список використаної літератури

1. Булкіна І. Сергій Жадан. Інтернат. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/internat> (дата звернення 2.11.2020)
2. Випасняк Г. О. Простори війни в романі С. Жадана «Інтернат». *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 8. Т. 2. 2019. С. 102–106.
3. Гонюк О. Хронотоп міста в романі С. Жадана «Інтернат». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 28. С. 62–67.

4. Жадан про «Інтернат»: приводячи війну у дім, ти ризикуєш втратити багато. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42185504> (дата звернення 1.11.2020)
5. Жадан С. Інтернат. Чернівці: Meridian Czernowitz. 2017. 336 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
7. Сухенко І. Подолання безвиході в романі Сергія Жадана «Інтернат». URL: <http://www.leport.com.ua/podolannya-bezvyhodi-v-romani-sergiya-zhadana-internat/> (дата звернення 2.11.2020)